УДК 81 282: 821.161.2

«ЩОБ ВІДЧУТИ СМАК І КОЛОРИТ ГОВІРКИ.., НЕОБХІДНО ЗАНУРИТИСЯ В ЇЇ СТИХІЮ»

Микола Лесюк. **Мовний світ сучасного галицького села (Ковалівка Коломийського району). – Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2008. – 328 с.**

Нарід у своєму розвиткові
твердим ступає кроком тільки тоді,
коли має за підставу ту живу,
рідну мову, що її віками викохала
собі народня психологія.
О.Курило

Народні говори і літературна мова не існують ізольовано, вони утворюють нерозривне ціле, органічно доповнюючи одне одного. Тому дві вказані форми функціонування національної мови не роз'єднані між собою, а, як зазначає І.Матвіяс, діють як єдиний засіб вираження духовного життя народу. Літературна мова живиться благодатними соками народних говорів, а народні говори завдяки літературній мові набувають більшого суспільного значення. Це підтверджує й автор рецензованого видання Микола Петрович Лесюк: «Народні говори – це та джерельна база, якою живиться й живе літературна мова як інваріант загальнонаціональної мови народу» (с. 12). Тому розвідки, присвячені дослідженню окремих говіркових груп, аналізу діалектних особливостей мовлян певної території, є актуальними в сучасному мовознавстві, адже «аналіз особливостей окремих говірок сприятиме глибшому вивченню і розумінню фонетичних та граматичних закономірностей, які діють у загальнонаціональній українській літературній мові. Живе народне мовлення відзначається простотою, чітким дотриманням історичних форм, виявляє різноманітні мовні засоби, виявлення яких дає змогу глибше пізнати творчу індивідуальність жителів того яи іншого регіону» (с. 84).

Пропонована монографія М.Лесюка має чітку, вдало продуману структуру, охоплює всю багатогранність та різноаспектність говіркових явищ.

Логічним є введення до книжки коротких відомостей про історію мальовничого прикарпатського села Ковалівки – шахтарського центру, що коренями сягає XVII ст. Різні часи переживало село, однак ніщо не змогло «підважити батьківської науки, яка була в багато разів сильніша, бо за нею була правда. А в ковалівських родинах, як і в родині автора… , учили шанувати рідну говірку, любити свій рідний край, свої традиції, звичаї та обряди, не лихословити, співати українських народних, стрілецьких та повстанських пісень, виховували шанобливе ставлення до старших і незнайомих, учили бути людиною серед людей» (с. 9).

У розділі **«Ковалівська говірка як відображення покутсько-гуцульського мовного суміжжя»** М.Лесюк фахово аналізує систему ковалівського вокалізму й консонантизму, визначаючи її спільні й відмінні риси з українською літературною мовою. Докладно охарактеризовані комбінаторні та позиційні звукові зміни в мовленнєвому потоці, зокрема асиміляція, дисиміляція, метатеза, епентеза, дієреза, гіперизми, протеза. Дослідник звертає увагу й на використання мовлянами близьких до метатезованих слів – так званих спунеризмів (словосполучень, у яких переважно при швидкому темпі мовлення відбувається мимовільна заміна звуків одного слова звуками іншого), пропонуючи називати таке мовленнєве явище не вказаним англійським запозиченням, а власне українським словом із прозорою внутрішньою формою – виверти. Зауважимо, що це не перше термінологічне нововведення М.Лесюка. У численних своїх публікаціях успішний мовознавець і палкий поціновувач рідної мови замість загальновживаного в лінгвістичній літературі *русизм* послідовно використовує лексему *росіїзм*, переконливо обґрунтувавши правильність і доцільність саме цієї форми. У названому розділі охарактеризовані також такі поширені явища в мовленні ковалівчан, як синкопа, апокопа, афереза. Автор описує й деякі особливості говіркового наголошування, що значною мірою відрізняється від нормативного, усталеного в літературній мові. Аналізуючи морфологічно-граматичні риси ковалівської говірки, М.Лесюк акцентує увагу на відмінностях від літературних форм у системі різних частин мови, при чому намагається з’ясувати причини цих відмінностей, порівнюючи те чи те мовне

явище з аналогічними чи подібними в інших говіркових групах південно-західного наріччя або окремих мовах (російській та польській).

Зазначаючи, що синтаксис с. Ковалівка в основному спільний із синтаксисом літературної мови, дослідник усе ж виділяє деякі особливості, зокрема цікавими є його зауваження щодо відмінного від загальномовного вживання деяких прийменниково-відмінкових конструкцій у мовленні односельців або ж використання безприйменникових поєднань замість відповідних прийменникових сполучень. Кожне твердження автор унаочнює численними вдало підібраними прикладами. Нерідко ілюстративним матеріалом є уривки з ковалівських колядок.

Особливу увагу М.Лесюк звертає на лексичні характерні риси говірки рідного села. Про багатство й різноманітність лексикону ковалів чан свідчить дуже розвинута іменникова, прикметникова, прислівникова та особливо дієслівна синоніміка. Не оминає автор болючого питання про чималу кількість росіїзмів у мовній практиці жителів села, що зумовлене історико-економічними чинниками (тут із половини сорокових років ХХ ст. видобували вугілля, а керівний склад шахт і значна частина робітників-шахтарів були в основному російськомовними). Аналізуючи іншомовні вкраплення в говірці односельців, мовознавець стверджує, що в лексиконі ковалівських мовців, як, зрештою, і в мовленні мешканців інших прикарпатських сіл, є чимало слів, запозичених із німецької, польської, а через них – і з багатьох західноєвропейських мов. Автор описує явище штучної паронімії тобто спотворення іншомовної лексики, яке має місце в описуваній говірці. На сторінках рецензованої книжки знайшли своє відображення спостереження лінгвіста щодо впливу української літературної мови на мовлення ковалів чан.

Цікавим є розділ **«Із ковалівського лексикону»**, представлений словником, до якого «включені вибірково слова з живої розмовної мови ковалів чан, але лише ті, яких немає в літературній мові, або ті, що мають відмінне від літературних відповідників звучання чи значення» (с. 86). Намагаючись зробити словник доступним і легким для користування, автор не ускладнює його побічними лексикографічними коментарями, а подає, крім тлумачення значення

слова, лише найнеобхіднішу, на думку укладача, інформацію (зокрема вказівку на належність лексеми до сфери вживання, стислу граматичну довідку, за необхідності наводиться фонетична транскрипція тощо). Значення полісемантичних діалектизмів у пропонованому лексиконі подані в порядку їх поширеності.

Прагнучи всеохопно проаналізувати і представити читачеві світ рідноговіркової стихії, дослідник доречно вводить до книги розділ про ковалівський антропонімікон, у якому подає характеристику офіційних та неофіційних назв осіб, здійснює вичерпний опис як корінних прізвищ, так і прізвищ, що з'явилися на теренах Ковалівки внаслідок кількох хвиль поселенців. На основі ґрунтовного аналізу ковалівського антропонімікону М.Лесюк доходить висновку, що різноманітність народних українських прізвищ, а також величезний та різнобарвний арсенал прізвиськ свідчать про велику слово утворювальну фантазію народу, про лексичне багатство мови, значні потенційні можливості антропонімної підсистеми української мови. Цікавим є й ковалівський топонімікон, що й відображено в названому виданні. Предметом лінгвістичного дослідження стали гідроніми, ороніми рідного села, назви окремих частин (кутків) населеного пункту.

Колоритними, по-народному мудрими, часто-густо присмаченими «соковитими» слівцями (адже слів із пісні не вилучиш) є фразеологізми, прислів'я, приказки, жартівливі вислови та афоризми, скрупульозно визбирані автором, систематизовані та подані окремим розділом у книжці. Автор аналізує численні паремії, пов'язані з іменем Господа Бога; запевнення, божіння; паремії, пов'язані з церквою, священнослужителями, побожністю, святами; присягання, не пов'язані з іменем Бога; клятьби, прокльони. Подані в цьому розділі й інші паремії, які можна поділити на різні семантичні групи, зокрема «Дім, родина», «Людський розум», «Людський досвід», «Працьовитість», «Лінивство, ледарство», «Поради», «Зовнішні риси людини», «Фізичні вади», «Одяг» та багато інших. Автор наводить різні діалектно марковані прозиванки, жарти, оксюморони, дотепні діалоги, використовувані його односельцями за певних мовленнєвих обставин.

Органічно вплетений у структуру рецензованої книжки розділ **«Ковалівські придибашки»**, у якому зібрані короткі жартівливі розповіді, що описують найрізноманітніші, часом досить «пікантні» життєві ситуації.

Цінними, і не тільки з погляду мови, є наведені в пропонованому виданні тексти, записані від жителів Ковалівки, оскільки, на переконання М.Лесюка, «найкраще говірку може охарактеризувати живе мовлення мешканців села» (с. 206). Із них дізнаємося про трагічні сторінки буття народу в нелегкі періоди нашої непростої української історії. Автор зумів воскресити факти й події, які довгий час були приречені на невідомість, про які зі знаних причин не говорили вголос, однак які не забувалися, можливо, у найтіснішому колі час від часу зринали сумними спогадами, зберігалися в найпотаємніших закутках пам'яті авторових односельців, щоб дочекатися слушного моменту й виплеснутися болісними свідченнями про побачене та пережите. Тексти, наведені в рецензованому виданні, записані від людей старшого покоління (роки народження – 1922, 1927, 1933, 1935, 1944, 1947 та ін.) і висвітлюють найрізноманітніші фрагменти людського буття: «Як нас вівозили», «Спогади про сталінські гулаги», «Спогади дитинства», «Про післявоєнні роки», «Про войну в Афганістані», «Як то було за совітів», «Про ковалівське вісілє» та ін.

Про щирість і теплоту родинних взаємовідносин, про виховання дітей у дусі любові до споконвічних українських традицій, про пошанування батька й матері у сім'ї, про опіку дітей з боку родичів засвідчують наведені у книжці листи від святого Миколая.

Автентичністю, живим народним духом, вірою в незнищенні загальнолюдські ідеали і, звичайно ж, колоритом рідної говірки пройняті давні ковалівські колядки, репрезентовані на сторінках книжки.

Висловимо свої міркування щодо оформлення й опису зібраного багатющого різнорівневого діалектного матеріалу села Ковалівки Коломийського району Івано-Франківської області. Власні спостереження й узагальнення автор намагається подати в доступній для найширшого кола читачів формі, однак ця доступність не знижує науковості викладу. Часто тлумачення лінгвістичних термінів подані в самому тексті або ж для легшого

сприймання іншомовних термінів використані їх українські відповідники з прозорою внутрішньою формою. Покликання на розвідки інших дослідників минулого й сьогодення (серед яких А.Кримський, Л.Булаховський, О.Горбач, Й.Дзендзелівський, Б.Кобилянський, С.Бевзенко, Я.Закревська, М.Жовтобрюх, І.Матвіяс, В.Німчук, П.Гриценко, М.Онишкевич та ін.) засвідчують ґрунтовне опрацювання дослідником джерел з української діалектології.

Аналізована книжка демонструє намагання автора прилучити читача до багатющої, живої народномовної стихії, його прагнення спонукати нас зануритися у свіжість, якою дихають невичерпні й невмирущі діалектні джерела, відчути їх красу й неповторність. Вдумливий дослідник ще і ще раз доводить нам, що діалектизми є потужними джерелами, які живлять повноводну ріку літературної мови, засвідчують багатство й різноманітність лексичної скарбниці рідного для нього говору, з якої він видобуває словесні перлини й намагається долучити до цього нев'янучого запашного багатобарв'я своїх читачів та запрошує скуштувати чару народної мови. Автор упевнено стверджує, що «її (говірку) не нехтують, не зневажають, нею не гордують, вона почувається в сільському соціумі, як і належить рідній мові, затребуваною і необхідною, важливим засобом спілкування і взаємовідносин людей» (с. 10), а «мовні традиції в селі міцні, говірка живе і житиме ще довго у своєму первозданному вигляді» (с. 82).

У **«Післяслові»** М.Лесюк слушно зазначає: «Таку книжку можна було б писати безкінечно, бо кожний день, кожної миті, виникають якісь нові слова, форми, вислови, якісь нові мовні факти, які варто було б зафіксувати, які відрізняються від тих, які унормовані літературною мовою. Тому ми цілком усвідомлюємо, що така книжка не може бути вичерпною, бо саме життя, мовний узус постійно поповнюють мовну скарбницю народу» (с. 327). Величезною заслугою автора є те, що він узявся за перо й закарбував особливості говірки рідного села.

Отож, можна без перебільшення констатувати, що українська діалектологія поповнилася ще одним ґрунтовним описом – книжкою Миколи Петровича Лесюка, завідувача кафедри слов'янських мов Прикарпатського

національного університету імені Василя Стефаника, Заслуженого працівника освіти України, лауреата премій Марійки Підгірянки та Івана Франка, заступника голови правління обласного об'єднання «Просвіта», автора та співавтора багатьох видань та понад 250 публікацій в українських та зарубіжних джерелах. Цей перелік регалій і заслуг автора можна було б узагальнити – знавець і невтомний дослідник мовних глибин, залюблений у рідноговіркову стихію. А відомо, що вершин досягають особистості, глибоко закорінені в рідне, своє. Крім того, що книжка Миколи Лесюка є вагомим внеском в українську діалектологію, вона ще, на наше переконання, є своєрідною енциклопедією народної мудрості, свідченням синівської любові до материнської мови, намаганням автора пошанувати її величність – МОВУ.

Любов Пена (м.Івано-Франківськ)

Пена Л.І. «Щоб відчути смак і колорит говірки…, необхідно зануритися в її стихію». Лесюк М. Мовний світ сучасного галицького села (Ковалівка Коломийського району). – Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2008. – 328 с. *Українська мова.* 2011. № 2. С. 123-127.